

ΤΡΙΑ ΕΡΓΑ ΤΗΣ ΚΡΗΤΙΚΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ ΕΝ ΑΠΕΡΑΘΟΥ - ΝΑΞΟΥ

Α. Ο «ΕΡΩΤΟΚΡΙΤΟΣ»

Παλαιότερον ὁ «Ἐρωτόκριτος» ἦτο λίαν διαδεδομένος μεταξὺ τῶν κατοίκων τῆς ἰδιαιτέρας μου πατρίδος, τοῦ χωρίου Ἀπεράθου - Νάξου, πολλοὶ τῶν ὀπιίων ἐγνώριζον ἀπὸ μνήμης μεγάλα ἢ μικρὰ ἐξ αὐτοῦ ἀποσπάσματα, τὰ ὅποια συνήθως ἀπήγγελλον καὶ σπανιώτερον ἐτραγουδοῦσαν. Ὁ ἀπεραθίτικος «σκοπὸς» (μελωδία) τοῦ «Ἐρωτοκρίτου» διαφέρει ἐλάχιστα ἀπὸ τὸν ἐν Κρήτῃ γνωστὸν «σκοπὸν» τοῦ ἔπους, ὡς τοῦτο διαπιστοῦται ἐκ τῆς συγκρίσεως τῶν ἐν λόγῳ μελωδιῶν τοῦ ποιήματος¹. Οἱ γνωρίζοντες τὸν «Ἐρωτόκριτον» ἦσαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐγγράμματοι, οἱ ὅποιοι ἀνεγίνωσκον τὰς λαϊκὰς ἐνετικὰς ἢ ἀθηναϊκὰς τοῦ ἔπους ἐκδόσεις, ἀλλὰ καὶ οἱ ἀγράμματοι τῶν νέων ἐμάνθανον ἀποσπάσματα ἐξ αὐτοῦ ἀκούοντες αὐτὰ εἰς ὀμαδικὰς συγκεντρώσεις, ὅπου εἷς τῶν ἐγγραμμάτων ἀνελάμβανε τὴν ἀνάγνωσιν τούτου. Πρὸ ἐτῶν παρέστην εἰς μίαν τοιαύτην ὀμαδικὴν ἀνάγνωσιν τοῦ «Ἐρωτοκρίτου» γενομένην ὑπὸ νέων Ἀπεραθιτῶν εἰς τὸν φοῦρον τῆς Ἰαβρουδοκαλῆς (τση Ἐιτόνισσας, ὅπως τὴν ἔλεγε ἡ μητέρα μου), ἔνθα ὁ υἱὸς τῆς Δημήτριος ἀνέγνωσε τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ Ἐρωτοκρίτου μετὰ τῆς Ἀρετούσας².

Ἡ ἀνάγνωσις ἔργων, οἷα ὁ «Ἐρωτόκριτος», ἡ «Θυσία τοῦ Ἀβραάμ» κτλ., συνετέλει εἰς τὴν μόρφωσιν τοῦ ἥθους, πρὸ πάντων δὲ τῆς καλαισθησίας τοῦ λαοῦ διὰ τῶν γενναίων νοημάτων, τῶν ποιητικῶν καλλονῶν καὶ τῆς ἀψόγου καὶ ἁρμονικῆς αὐτῶν στιχουργίας. Ἡ δ' ἐξοικείωσις καὶ ἀφοσίωσις τῶν νησιωτῶν πρὸς τὸν ἥρωα τοῦ ἔπους ἦτο τόσον μεγάλη, ὥστε καὶ βαπτιστικὸν ὄνομα «Ρωτόκριτος» ἀπῆντα εἰς τὰς Κυκλάδας παλαιότερον³.

Ἦτο φυσικὸν ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τοῦ «Ἐρωτοκρίτου» νὰ παρα-

¹) Σημειωτέον ὅτι τὸν ἀπεραθίτικο «σκοπὸς» ἐνθυμοῦμαι ἀκόμη, ὡς τὸν ἤκουον μικρὸς ἀπὸ τὴν μητέρα μου.

²) Δ. Β. Οἰκονομίδου, Ἑλληνικαὶ ἐπιδράσεις ἐπὶ τὴν δημώδη ρομανικὴν λογοτεχνίαν, ἀνάτυπον ἐκ τῆς Ἐπετηρίδος τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τόμ. Δ', Ἀθῆναι 1952, σ. 49.

³) Περὶ τοῦ Ἐρωτοκρίτου ὡς βαπτιστικοῦ ὀνόματος εἰς τὰς Κυκλάδας καὶ ἀλλαχοῦ βλ. Βιτζέντζου Κορνάρου, Ἐρωτόκριτος, ἐκδοσις κριτικὴ ὑπὸ Στεφάνου Ξανθοῦ δίδου. Ἐν Ἡρακλείῳ Κρήτης, 1915, σ. CLXIX, ἔνθα καὶ ἡ παλαιότερα βιβλιογραφία.

μείνουν εἰς τὴν προφορικὴν παράδοσιν τοῦ λαοῦ τῆς ἰδιαίτερας μου πατρίδος ἀποσπάσματα ἐξ αὐτοῦ ἀνεπαισθήτως παρηλλαγμένα. Ἐπίσης δημώδη τινὰ δίστιχα προῆλθον ἐκ στίχων τοῦ ἔπους, ὡς τοῦτο καταφαίνεται ἐκ τῶν ἑξῆς παραδειγμάτων :

α) Τὸ παλαιὸν ἀπεραθίτικο δίστιχον :

*Ἐρωτα ἀδικοκοιτή, φύτρο καταραμένο,
πὸ μάεψες κι ἐβέρδεψες τὸ νοῦ μου τὸ γαμένο*

ἔχει μεγίστην ὁμοιότητα πρὸς τοὺς στίχους τοῦ «Ἐρωτοκρίτου» :

*Ἐρωτα ἀδικοκοιτή, φύτρο καταραμένον
πὸ μάγεψες κι ἐσκλάβωσες τὸ νοῦ μου τοῦ καημένου⁴.*

β) Τὸ δίστιχον :

*Ὅπκοι ἀγαποῦνε γαρδιακά, παρηγοριὰ μεγάλη
παίρνου νὰ βλέπ' ὁ εἷς τ' ἄλλου τῶν ἐμμαθιῶ τὰ κάλλη⁵*

ὁμοιάζει πρὸς τοὺς στίχους τοῦ «Ἐρωτοκρίτου» :

*Ὅποιοι ἀγαποῦσι γκαρδιακά, παρηγοριὰ μεγάλη
παίρνου νὰ βλέπ' ὁ γεῖς τ' ἄλλου τῶν ὀμματιῶ τὰ κάλλη⁶.*

γ) Ὡσαύτως τὸ δίστιχον :

*Τῆ λαβιράδα τοῆ φωθιάς ἐρέχτηκα κι ἐθώρου
κι ἐσίμωσα κι ἐκάηκα, νὰ φύω δὲν ἐθόρου⁷*

εἶναι τὸ ἴδιον μὲ τοὺς στίχους τοῦ ἔπους :

*Τῆ λαμπιράδα τοῖ φωτιῆς ὠρέχτηκα κι ἐθώρου
κ' ἐσίμωσα κ' ἐκάηκα, νὰ φύω δὲν ἐμπόρου⁸.*

δ) Ὁμοίως τὸ δίστιχον :

*Ἐὼ μ' ἐκεῖνο δὲ πουλί, πὸ σιτὴ φωθιὰ ζυγώνει,
καύγεται, σιτάχη ἴνεται, μὰ πάλι ξαναγιώνει*

ἐλήφθη ἐκ τοῦ «Ἐρωτοκρίτου», ἔνθα οἱ στίχοι :

*Εἶχε ἐκεῖνο τὸ πουλί, πὸ σιτὴ φωτιὰ σιμώνει
καίγεται κι ἄθος γίνεται, καὶ πάλι ξαναγιώνει⁹.*

Κατ' ἐπίδρασιν δὲ τοῦ ἐν λόγῳ ἔπους λέγεται καὶ τοῦτο :

*Τὰ πάθη μου δὲ δά ἴπαθε μὴδὲ ἡ Ἀρετοῦσα
πὸ γάπα δὲ Ῥωτόκριτο καὶ τὴν ἐτυραγνοῦσα.*

⁴) Βιτζέντζου Κορνάρου, Ἐρωτόκριτος, ᾠσμα Α', στίχ. 401 - 402, σ. 16.

⁵) Δ. Β. Οἰκονομίδου, Τὸ σύγχρονο λαϊκὸ τραγούδι τῆς Ἀπειράνθου - Νάξου, περιοδ. «Ἐργασία», ἔτος Ζ', τεῦχος 325, Ἀθῆναι 2 Μαρτίου 1936, σ. 283.

⁶) Βιτζέντζου Κορνάρου, Ἐρωτόκριτος, ᾠσμα Α', στίχ. 2227 - 8, σ. 81.

⁷) Δ. Β. Οἰκονομίδου, ἔ. ἀ. σ. 283.

⁸) Βιτζέντζου Κορνάρου, Ἐρωτόκριτος, ᾠσμα Β', στίχ. 531-2, σ. 103.

⁹) Βιτζέντζου Κορνάρου, Ἐρωτόκριτος, ᾠσμα Β', στίχ. 253-4, σ. 92.

Σημειωτέον ὅτι δίστιχα καὶ πολύστιχα ᾄσματα ἐκ τοῦ «Ἐρωτοκρίτου» εἰσαχθέντα εἰς τὸν λαὸν ἔχομεν πολλαχοῦ, ὡς ἐν Κρήτῃ, ἐν Ἄρ-
γει, ἐν Ρούμελῃ κτλ. Οὕτω ὁ καθηγητὴς Φ. Κουκουλὲς κατέγραψεν ἐκ
Βάμου τῆς Κρήτης τὸ ἐξῆς δίστιχον, πὸ ἀκούεται καθ' ὅλην τὴν
νῆσον :

*Κουζουλαμένος καὶ ντελῆς γυρίζω γὰρ γιὰ σένα
μὰ σὺ δὲν εἶσ' ἢ Ἄρειτῃ νὰ μ' ἀγαπᾷς ἐμένα¹⁰.*

Καὶ ὁ Ν. Γ. Πολίτης περιέλαβεν εἰς τὰς «Ἐκλογάς» τοῦ¹¹ ᾄσμα
ὑπὸ τὸν τίτλον «Ξενιτεμὸς» ὑπάρχον εἰς τὴν συλλογὴν τοῦ Γιανναρά-
κη¹², τὸ ὁποῖον προέρχεται ἀπὸ τὸν «Ἐρωτόκριτον»¹³.

Β. Η «ΘΥΣΙΑ ΤΟΥ ΑΒΡΑΑΜ,,

Ὡς ὁ «Ἐρωτόκριτος», οὕτω καὶ ἡ «Θυσία τοῦ Ἀβραάμ» εὐρέως
ἀνεγινώσκετο παλαιότερον ἀπὸ τοὺς συμπατριώτας μου. Εἰς μίαν κα-
σέλλα ν ἀνήκουσαν εἰς τὸν λαϊκὸν ἀγιογράφον Ἰωάννην Χατζηπέ-
τρον ἢ Κασσέρην, ὡς καὶ εἰς ἓνα σεντοῦκι τοῦ πατέρα μου, εὔρον
τὸ 1934 δύο ἀντίτυπα τῆς «Θυσίας» ἀνευ ἐξωφύλλων, πὸ ἦσαν ἐκδό-
σεις τῆς Ἐνετίας, ὡς διεπίστωσα τότε ἐκ τῆς παραβολῆς αὐτῶν μὲ ἄλ-
λα βιβλία τῆς ἐποχῆς τῆς τουρκοκρατίας ἐκτυπωθέντα διὰ τῶν αὐτῶν
τυπογραφικῶν στοιχείων. Δυστυχῶς τὰ βιβλία αὐτὰ μαζὶ καὶ μὲ ἄλλας
παλαιὰς ἐκδόσεις ἀπωλέσθησαν κατὰ τὴν κατοχὴν.

Ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῆς «Θυσίας» πολλοὶ τῶν συμπατριωτῶν μου
ἐγνώριζον ὀλόκληρα ἐξ αὐτῆς ἀποσπάσματα ἀπὸ μνήμης. Ἀφ' ἧς ὅμως
ἐξέλιπον κατὰ τὴν κατοχὴν οἱ γέροντες, πὸ ἦσαν φορεῖς τῆς παραδό-
σεως, οὐδεὶς πλέον ὑπάρχει εἰς τὸ χωρίον γνωρίζων τὴν «Θυσίαν».

Ὁ αἰδεσιμώτατος Πέτρος Παπαηλίας μοὶ ἀνεκοίνωσε τὸ 1935 πε-
ρὶ τοὺς 400 στίχους αὐτῆς, ἐκ τῶν ὁποίων κατέγραψα τοὺς ἐξῆς :

*Ἵχον μαδάτο, ὦχον φωνή, ὦχον καρδιάς λαχτάρα
ὦχον φωθιά πὸ μ' ἔκαψε, ὦχον κορμιοῦ τρομάρα
ὦχον μαχαίρια καὶ σπαθιά, πὸ βῆκα σιτὴ καρδιά μου
κι ἐκάμαν ἑκατὸ πληῆς μέσα στὰ σωθικά μου.*

5 *Μὲ πκοιὰν ὑπομονὴ νὰ ζῶ, νὰ μὴν ἔβγ' ἢ ψυχὴ μου
ἀξαφνικὰ κι ἀνόρπιστα νὰ χάσω τὸ παιδί μου;*

¹⁰) Λαϊογραφία, Α' (1909) σ. 296, στίχ. 110. Βιτζέντζου Κορνάρου, Ἐρωτόκριτος, σ. CLXVII.

¹¹) Ν. Γ. Πολίτου, Ἐκλογαί, ἐκδ. γ'. Ἐν Ἀθήναις 1932, σ. 234 - 5.

¹²) Jeannarakis, Kretas Volkslieder, Leipzig 1876, σ. 171, ἀρ. 218.

¹³) Βιτζέντζου Κορνάρου, Ἐρωτόκριτος, ᾄσμα Α', στίχ. 1269-1284, σ. 47.

*Ἄς ἤθελε ἔνω κουφή, στραβὴ σιὰ ἔραθειά μου
νὰ μὴ θωροῦ δὰ μάθια μου, νὰ μὴ γροικοῦ δ' αὐθιά μου.*

Παραβάλλοντες τοὺς ἐκ τῆς προφορικῆς παραδόσεως στίχους τούτους πρὸς τοὺς ἀντιστοιχοῦς τοῦ κειμένου τῆς «Θυσίας»¹⁴ θὰ ἴδωμεν ὅτι ἡ μεταβολὴ ἐκτείνεται μόνον εἰς τὴν γλῶσσαν καὶ εἰς ὀλίγας λέξεις. Ἴδου ἀκόμη ὀλίγοι στίχοι, τοὺς ὁποίους κατέγραψι ἀπὸ στόματος τοῦ ἀειμνήστου παπᾶ Πέτρου :

*Ἐννιὰ μῆνες σ' ἐβάσταξα, παιδί μου, κανακάρη,
σ' εὐτὸ δὲ κακορρίζικο καὶ σκότεινο κουφάρι.
Τρεῖς χρόνους νιέ μου σοῦ ἴδωνα τὸ ἄλα τῶ βυζῶ μου
κι ἐσὺ ἦσου δὰ μάθια μου κι ἐσὺ ἦσου δὲ φῶς μου.
5 Ἐθώρου γ' ἐμεγάλωνες ὡσὰ δεδροῦ κλωνάρι
κι ἐπλήθενες σιτὴν ἀρειτή, σιτὴ γνώμη καὶ σιτὴ χάρη
καὶ τώρα πέ μου ποιά χαρὰ βούλεσαι νὰ μοῦ δώσης,
ποὺ σὰ βροδίη, σὰν ἀστραπή, θὲ νὰ χαθῆς, θὰ λειώσης¹⁵.*

Τὸ μοιρολόϊ αὐτὸ τῆς Σάρας δὲν ἀποτελεῖ παρὰ ἀπλὴν μετατροπὴν εἰς τὸ ἀπεραθίτικο γλωσσικὸν ἰδιώμα¹⁶ τῶν κατωτέρω στίχων τῆς «Θυσίας» :

375 *Ἐννιὰ μῆνες σ' ἐβάσταξα, τέκνο μου, κανακάρη,
ἴς τοῦτο τὸ κακορρίζικο καὶ σκοτεινὸ κουφάρι.
Τρεῖς χρόνους, γιέ μου, σοῦ ἴδιδα τὸ γάλα τῶ βυζῶ μου
κ' ἐσύ ἴσουνε τὰ μάτια μου κ' ἐσύ ἴσουνε τὸ φῶς μου.
Ἐθώρου κ' ἐμεγάλωνες ὡσὰ δεντροῦ κλωνάρι
380 κ' ἐπλήθενες ἴς τὴν ἀρειτή, ἴς τὴ γνώμη κ' εἰς τὴ χάρη
καὶ τώρα, πέ μου, ποιά χαρὰ βούλεσαι νὰ μοῦ δώσης;
Ὡσὰν βροντή, σὰν ἀστραπή, θὲ νὰ χαθῆς, νὰ λειώσης¹⁷.*

Ἐνταῦθα δέον νὰ παρατηρήσω ὅτι οἱ προφορικῶς ἐκ τῆς «Θυσίας» παραδοθέντες στίχοι εἶναι ἄρτιοι καὶ ἀπὸ ἀπόψεως μετρικῆς καὶ ἀπὸ ἀπόψεως ὁμοιοκαταληξίας, δεδομένου ὅτι οἱ συμπατριῶται μου ἔχουν εἰς μέγιστον βαθμὸν ἀνεπτυγμένον τὸ ποιητικὸν καὶ στιχοθυγι-

¹⁴) Ἡ Θυσία τοῦ Ἀβραάμ, κρητικὴ ἔκδοσις Γ. Μέγα [Ἀθήναι 1943] στίχ. 171 - 8, σ. 110.

¹⁵) Ἀξιοσημείωτον εἶναι ὅτι τοὺς ἰδίους στίχους κατέγραψεν ἐν Κρήτῃ καὶ ἡ Μαρία Λιουδάκη ἀπὸ στόματος τοῦ λαοῦ (ΕΕΚΣ Β' 412, 18 - 20 καὶ Γ. Μέγα, Ἡ θυσία τοῦ Ἀβραάμ, σ. 94). Τοῦτο δεικνύει ὅτι οἱ στίχοι οὗτοι ἔγιναν δημῶδεις, διότι βαθύτατα συνεχίνησαν τὴν λαϊκὴν ψυχὴν.

¹⁶) Περὶ τοῦ ἀπεραθίτικου γλωσσικοῦ ἰδιώματος βλ. ἰδίαν μελέτην μου ἐν Ἀθηνᾶς, τ. 56 (1952) σ. 215 - 273.

¹⁷) Γ. Μέγα, ἔ. ἀ. στίχ. 375 - 382, σ. 120.

κόν αισθητήριον, ὥστε νὰ μὴ ἀνέχωνται κακοφωνίας ἢ ἄλλας ἐλλείψεις εἰς τὸν στίχον.

Γ. Η «ΕΥΜΟΡΦΗ ΒΟΣΚΟΠΟΥΛΑ»,

Ἡ «Εὐμορφη Βοσκοπούλα» ἔτυχεν εὐρείας καὶ αὐτὴ διαδόσεως εἰς τὸ Ἰαπεράθου. Ἦμην μαθητὴς τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, ὅταν ἤκουσα διὰ πρώτην φοράν τὸν γείτονά μου Βασίλειον Πρωτοπαπᾶν (Τσοῦλῆς ἦτο τὸ παρατσούκλι του) νὰ τραγουδῇ τὴν «Βοσκοπούλα» «κάτ' ἄτ' τῆ γαμινάδα¹⁸ τοῦ σπιθιοῦ δου στὸν Ἄη - Νικόλα». Βραδύτερον, ὅταν ἤρχισα νὰ ἐνδιαφέρωμαι συστηματικῶς διὰ τὴν λαογραφίαν, εἶδον ὅτι καὶ ἄλλοι τῶν κατοίκων τοῦ χωρίου ἐγνώριζον ἀπὸ μνήμης τὸ ποίημα, ὡς ὁ Πέτρος Παπαηλίας (παπᾶ - Πέτρος), ἡ Καλλιόπη Ἀναματεροῦ (Καλὴ τοῦ Μαρομαρᾶ), ἡ ὁποία μοῦ ἀνεκοίνωσε πολλὰ ἀκριτικὰ ἄσματα¹⁹, καὶ ὁ Ἰσιδωρος Δελλαμάνης (Σιδερεῆς τοῦ Μπαρόλη). Κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ παπᾶ - Πέτρου κατέγραψα τὴν «Εὐμορφη Βοσκοπούλα» τὸν Μάρτιον τοῦ 1935, συγκειμένην ἐξ 146 στίχων, οὐδέποτε ὅμως ἐσκέφθην νὰ τὴν δημοσιεύσω, διότι ποῖος θὰ ἦτο ὁ σκοπὸς τῆς δημοσιεύσεως ταύτης, ἐφ' ὅσον τὸ ἄσμα τοῦτο εἰσηλθὲν εἰς τὴν μνήμην ἐνίων ἐκ τῶν συμπατριωτῶν μου ἀπὸ ἐντύπους ἐκδόσεις τοῦ ἔργου καὶ δὲν ἀποτελεῖ συνεπῶς πρωτότυπον δημιουργημα τῆς ἀπεραθίτικης δημῶδους μούσης; Ἀντιθέτως ὁ γαμβρὸς τοῦ Ἀπεραθίτη Ἰσιδώρου Δελλαμάνη Πέτρος Μαρκάκης ἐδημοσίευσε τὴν ἐξ 93 στίχων ἀπεραθίτικη παραλλαγήν τῆς «Βοσκοπούλας», ὅπως τοῦ τὴν ἀφηγήθη ὁ πενθερός του²⁰. «Μιλώντας», λέγει ὁ Π. Μαρκάκης, «γιὰ τὴν δημοτικὴ ναξιακὴ (τῆς Ἰαπεράθου) παραλλαγή τῆς «Βοσκοπούλας» μὴ νομίζω κανένας πὼς πρόκειται νὰ παρουσιάσωμε ἓνα ἀπὸ τὰ διαμάντια τῆς δημοτικῆς μας ποιήσεως μὲ τὸ ὑποδειγματικὸ μέτρο του, πὺ οἱ ἀλάθευτοι στίχοι του σφικτοδένονται σὰν κρίκοι ἀλυσίδας, μὲ τὴν ἀπέριττη λιτότητα καὶ σαφήνεια. Νὰ εἴμαστε ἐξηγημένοι. Ἡ ναξιακὴ παραλλαγή σὰν σύνολο δὲν πλησιάζει οὔτε τὸ πιὸ μέτριο δημοτικὸ τραγούδι. Ἀποτελεῖται ἀπὸ 93 ἐνδεκασύλλαβους, πὺ πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς εἶναι λαθεμένοι, ὁμοιοκαταληκτοῦν ὅμως κατὰ δίστιχα μὲ πλούσιες ὁμολογουμένως ρίμες, ἀλλὰ πὺ μεταξύ τους δὲν ἔχουν κανένα ἀπόλυτα σύνδεσμο. Τὸ ὅλο κείμενο εἶναι γιομᾶτο κενά, χάσματα, ἀσάφειες

¹⁸) τῆ γαμινάδα = τὸ τζάκι, ἐστία.

¹⁹) Τὰ ἔχω καταθέσει εἰς τὸ Λαογραφικὸν Ἀρχεῖον τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.

²⁰) Π. Μαρκάκης, Τὸ μεσαιωνικὸ εἰδύλιο «Ἡ Εὐμορφη Βοσκοπούλα» σὰν δημοτικὴ παραλλαγή στὴν Ἰαπεράθου (Νάξου), Φιλολογικὴ Πρωτοχρονιά» Ἀθῆναι 1947, σ. 137 - 144, ἰδίᾳ σ. 139.

καὶ παρανοήσεις. Νομίζει κανεὶς πὼς εἶναι δίστιχα ριγμένα ὅπου τύχη»²¹.

Συγκρίνας ὁ Π. Μαρκάκης τοὺς 93 στίχους τῆς ἀπεραθίτικης «Βοσκοπούλας» πρὸς τὸ κείμενον τοῦ Ν. Δριμυτηνοῦ κατέληξεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι «ἡ ἀπεραθίτικη παραλλαγή τῆς «Βοσκοπούλας» δὲν εἶναι τίποτ' ἄλλο παρὰ 93 ἀποσπασματικοὶ στίχοι, πὺν διεσώθησαν στὴ λαϊκὴ μνήμη τῆς Ἀπειράνθου ἀπὸ κάποιον κείμενον τῆς «Βοσκοπούλας», πὺν οἱ Ἀπεραθῖτες κάποτε στὰ παλιὰ τὰ χρόνια τὸ ξέραν ὅλοι ἀπ' ἔξω»²².

Τὸ συμπέρασμα τοῦ Π. Μαρκάκη εἶναι ὀρθὸν ὡς πρὸς τὸ ὅτι ἡ ἀπεραθίτικη «Βοσκοπούλα» προῆλθεν ἀπὸ «κάποιον κείμενον» δὲν εἶναι ὅμως ὀρθὸν νὰ λέγεται ὅτι «στὰ παλιὰ τὰ χρόνια τὸ ξέραν ὅλοι (οἱ Ἀπεραθῖτες) ἀπ' ἔξω», διότι τοῦτο εἶναι ἀναπόδεικτον. Κατωτέρω ὁ ἴδιος συγγραφεὺς μετὰ τὸ συμπέρασμα, εἰς τὸ ὁποῖον κατέληξε, διερωτᾶται: «Τὸ ἀρχικὸ κείμενον τῆς ναξιακῆς παραλλαγῆς ἦταν τὸ ἴδιο μὲ τὸ γνωστὸ κείμενον, πὺν μᾶς διέσωσεν ὁ Ν. Δριμυτηνός; Νομίζω πὼς τὰ δυὸ αὐτὰ κείμενα δὲν ἦταν τὸ ἴδιο ποίημα, ἀλλὰ δυὸ διάφορες λόγιες παραλλαγές»²³. Εἰς τὴν ἐρώτησιν καὶ ἀπορίαν ταύτην, ἀντιφάσκουσιν πρὸς τὸ ἀνωτέρω συμπέρασμα τοῦ ἰδίου, θὰ ἀπαντήσωμεν κατωτέρω.

Τὸ ἴδιον ἔτος, κατὰ τὸ ὁποῖον ὁ Π. Μαρκάκης ἐδημοσίευσε τὴν ἐν λόγῳ ἀπεραθίτικη «Βοσκοπούλα», ὁ φιλόλογος Γιάννης Δάλλας μὲ ἴδιον ἄρθρον ὑπὸ τὸν τίτλον «Γύρω ἀπὸ τὴ Ναξιακὴ παραλλαγή τῆς Ὁμορφῆς Βοσκοπούλας»²⁴ ἐξαίρων τὸ δημοσίευμα τοῦ Π. Μαρκάκη γράφει: «Μὲ τὴ ναξιακὴ παραλλαγή τῆς «Ὁμορφῆς Βοσκοπούλας» ὁ κ. Π. Μαρκάκης προσφέρει μεγάλη ὑπηρεσίαν στὰ Κρητικά, ἀλλὰ καὶ στὰ πανελλήνια γράμματα. Μᾶς δίνει μιὰ καινούρια «Βοσκοπούλα» ἀπὸ 93 στίχους μὲ ὅλη τὴ χάρη καὶ τὴν ὁμορφίαν τοῦ δημοτικοῦ λόγου στὴ ντοπιολαλιὰ τῆς Ἀπειράνθου»²⁵. Κατόπιν συγκρίνων τὴν ἔκδοσιν τοῦ Δριμυτηνοῦ πρὸς τὴν ναξιακὴν παραλλαγήν γράφει: «Στὴν ἔκδοσιν τοῦ Δριμυτηνοῦ ἔχει κανένας δυνατὴ τὴν ἐντύπωση τῆς ἐπίδρασης... Ἀκόμη καὶ αὐτὰ τὰ ἐπεισόδια δὲν εἶναι παρὰ ἀντικτυπος τῶν μελοδραματικῶν εὗρημάτων τῆς ρωμαντικῆς βουκολικῆς

²¹) Π. Μαρκάκη, ἔ. ἀ. σ. 139.

²²) Π. Μαρκάκη, ἔ. ἀ. σ. 139.

²³) Π. Μαρκάκη, ἔ. ἀ. σ. 140.

²⁴) Ναξιακὸν Ἀρχεῖον, ἔτος Α', τεῦχος 4, Νάξος, Ἀπρίλιος 1947, σ. 46 - 52.

²⁵) Γ. Δάλλας, Γύρω ἀπὸ τὴ Ναξιακὴ παραλλαγή τῆς Ὁμορφῆς Βοσκοπούλας, Ναξιακὸν Ἀρχεῖον ἔ. ἀ. σ. 46.

κωμωδοτραγωδίας. Ἡ ναξιακὴ παραλλαγή ἀπεναντίας βασιῶ μιὰ θαυμαστὴ ἰσορροπία ἀνάμεσα δραματικοῦ καὶ περιγραφικοῦ στοιχείου. Ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους τὴ διακρίνει γοργὸς ρεαλισμὸς. Διαβάζοντάς την δὲν θυμᾶσαι παρὰ τὴν ἑλληνικὴ βουνοπλαγιά. Ὅλα ἔρχονται πιστευτά, ἡ ἐπιτήδευση τοῦ ὕφους λείπει ὁλότελα»²⁶. Καὶ κατωτέρω: «Ἡ ἔκδοση τοῦ 1627 καὶ ἡ παραλλαγή τῆς Νάξου ἔρχονται ἀπὸ διάφορη πηγὴ ἢ καθε μιά τους²⁷ καὶ καμμιά δὲν προῆλθε ἀπὸ τὴν ἄλλη»²⁸. Περαιτέρω συνεχίζων τοὺς αὐθαιρέτους, ὡς θὰ ἴδωμεν, συλλογισμοὺς τοῦ ὁ Γ. Δάλλας ἐπάγεται: «Στοὺς 496 στίχους τοῦ Δριμυτηνοῦ προβάλλονται μονάχα 93. Κι ὅμως ἡ ὅλη ἀτμόσφαιρα δίνεται χωρὶς νὰ ὑστερῇ σὲ ζωντάνια»²⁹. Τέλος ὁ συγγραφεὺς τονίζει τὴν ὡς πρὸς τὴν ὑπόθεσιν διαφορὰν, ποὺ ἔχει, λέγει, ἡ ἔκδοσις τοῦ Δριμυτηνοῦ ἐν σχέσει πρὸς τὴν ναξιακὴν παραλλαγήν!

Δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ συμφωνήσωμεν πρὸς τὰς ἀπόψεις τοῦ Γ. Δάλλα. Διὰ τοῦτο θὰ προβῶμεν εἰς τὰς κατωτέρω παρατηρήσεις ἐπὶ τοῦ θέματος.

Ἡ «Εὐμορφη Βοσκοπούλα», ἐκδοθεῖσα πολλάκις κατὰ τὸ παρελθόν, ἐγένετο γνωστὴ καὶ εἰς μερικοὺς ἀπὸ τοὺς κατοίκους τοῦ χωρίου Ἀπεράθου Νάξου ἐκ τῶν ἐντύπων αὐτῆς ἐκδόσεων. Ὡς ὁ ἴδιος ὁ Ἰσίδωρος Δελλαμάνης μοῦ εἶπεν εἶπεν, τὴν «Εὐμορφη Βοσκοπούλα» εἶχε μάθει «ἀπὸ παλαιὸ βιβλιαράκι». Τὸ ἴδιον μοῦ εἶπεν καὶ ὁ παπᾶ-Πέτρος, ἀπὸ στόματος τοῦ ὁποίου τὴν κατέγραψα. Αὕτη συγκειμένη ἐξ 146 στίχων διαφέρει τῆς παραλλαγῆς τοῦ Δελλαμάνη, τῆς δημοσιευθείσης ὑπὸ Π. Μαρκάκη, κατὰ 53 ὅλους στίχους, ὅχι δι' ἄλλον λόγον, ἀλλὰ διότι ἡ μνήμη τοῦ παπᾶ-Πέτρου συνεκράτησεν ἀπὸ τὴν ἐντυπον ἔκδοσιν τῆς «Βοσκοπούλας» περισσοτέρους στίχους ἐν συγκρίσει πρὸς τὸν Ἰσίδωρον Δελλαμάνη, ὁ ὁποῖος ἐνεθυμεῖτο μόνον 93 στίχους. Ἄλλως τε δὲν πρέπει νὰ ἀμφιβάλωμεν διὰ τὴν προέλευσιν αὐτῆς ἐκ τῶν ἐντύπων ἐκδόσεων, διότι τὰ λόγια ἄσματα, ἅτινα ηὐτύχησαν νὰ γνωρίσουν πολλὰς ἐκδόσεις, ὡς ἡ «Εὐμορφη Βοσκοπούλα», ὁ «Ἐρωτόκριτος», ἡ «Θυσία τοῦ Ἀβραάμ» κτλ., τὰ εὐρίσκομεν εἰς τὸ στόμα τοῦ λαοῦ εἰς παραλλαγὰς προερχομένας φυσικῶς ἐξ αὐτῶν, ἀφοῦ μάλιστα πολλάκις αὗται ἐπαναλαμβάνουν καὶ τὰ τυχὸν σφάλματα τῶν ἐντύπων. Εἶναι δὲ προφανὲς ὅτι τὰ λόγια κείμενα, τὰ ὁποῖα γίνονται κτῆ-

²⁶) Γ. Δάλλας, ἔ. ἀ. σ. 47.

²⁷) Ὅπως βλέπομεν, ὁ Γ. Δάλλας ἔλυσε! τὴν ἀπορίαν τοῦ Π. Μαρκάκη.

²⁸) Γ. Δάλλας, ἔ. ἀ. σ. 48.

²⁹) Γ. Δάλλας, ἔ. ἀ. σ. 49.

μα τοῦ λαοῦ, ἐπειδὴ ὁμιλοῦν ἀπ' εὐθείας εἰς τὴν ψυχὴν του, ὑφίστανται πολλὰς καὶ ποικίλας μεταβολάς, ὀφειλομένας εἰς ἀτελῆ ἀπομνημόνευσιν. (Ἐντεῦθεν ἡ προσπάθεια νὰ συμπληρωθοῦν κατὰ τὸ δυνατόν τὰ κενὰ των καὶ ἡ τάσις τοῦ λαοῦ πρὸς διόρθωσιν καὶ προσαρμογὴν τοῦ κειμένου ἀναλόγως πρὸς τὴν ἰδικὴν του νοοτροπίαν). Τούτου ἐπακόλουθον εἶναι αἱ συντμήσεις, τὰ χάσματα, αἱ μεταθέσεις καὶ οἱ συμφυρμοὶ στίχων καὶ πλεῖσται ἄλλαι μεταβολαὶ εἰς τὰς λέξεις, τὸ νόημα, ἔτι δὲ καὶ εἰς τὴν ὑπόθεσιν τοῦ ἔργου, τὸ ὁποῖον οὕτω καταστρέφεται, διότι ἡ ἐργασία αὕτη ρυθμίζεται ὑπὸ προχείρου αὐτοσχεδιασμοῦ ἢ παρανοήσεως, οὐχὶ δ' ὑπὸ ἠρέμου καὶ πηγαίας λογοτεχνικῆς δημιουργικότητος. Μόνον, εἰς ἣν περίπτωσιν ἢ κατανόησιν τοῦ λογίου κειμένου εἶναι πλήρης ὑπὸ τῆς λαϊκῆς ψυχῆς, τότε εἶναι δυνατόν ἡ προσαρμογὴ του εἰς τὸ γλωσσικὸν ἰδίωμα τοῦ τόπου καὶ ἡ ὑπὸ πολλῶν ἐπεξεργασία του νὰ τὸ καταστήσῃ αἰσθητικῶς τελειότερον. Τὸ τελευταῖον τοῦτο δὲν συμβαίνει τῷ ὄντι εἰς τὴν ναξιακὴν παραλλαγὴν τῆς «Βοσκοπούλας», ὡς καὶ ὁ Π. Μαρκάκης διεπίστωσε, ἡ ὁποία γέμει συμφυρμῶν, ἀτοπιῶν καὶ παρανοήσεων, πὺν δὲν ἦτο δυνατόν νὰ κάμῃ ὁ ἀναμφισβητήτως δόκιμος ποιητὴς της. Οὕτω π. χ. ὁ 6ος στίχος τῆς ναξιακῆς παραλλαγῆς: *Κι ἔρχεται τὸ βοσκὸ ἰὰ νὰ γνωρίσῃ προέρχεται* ἐκ συμφυρμοῦ τῶν στίχων 33 καὶ 38 τῆς ἐκδόσεως τῆς «Εὐμ. Βοσκ.». Ἐπειτα πῶς δικαιολογεῖται ὅτι ὁ βοσκὸς πρῶτον παίρνει τὸ νερὸ καὶ ἔπειτα γνωρίζει ὅτι εἶναι λιγωμένος; Μετὰ τὸν 9ον στίχον ὑπάρχει μεγάλον χάσμα. Ὁ 17ος στίχος: *λουλούδια καὶ βοτάνια μυρισμένο* ἀποτελεῖ συμφυρμὸν τῶν στίχων 46 καὶ 164. Ὁ στίχος 22: *φέρει κρῦο ἄρνι καὶ μαλακιὰ μαλάκα* προέρχεται ἐκ τοῦ συμφυρμοῦ τῶν στίχων 193 καὶ 194. Οἱ στίχοι 28 - 29 παρουσιάζουν παρεφθαρμένην ρίμαν ἐξ αἰτίας τῆς παραφθορᾶς τοῦ στίχου 28. Ὁ στίχος 39 ἔχει τὴν λέξιν *χαντάκι* ἀντὶ *χαράκι*. Ὁ στίχος 46: *καὶ πῆρα τὸ ραβδί μου ἰὰ νὰ φύω* ἀποτελεῖ συμφυρμὸν τῶν στίχων 319 - 320. Ὁ στίχος 50: *ἐψώφισε τ' ἄρνι καὶ τὸ κριάρι* συμφύρει τοὺς στίχους 328 καὶ 449, οἱ 69 - 70 εἶναι ἀντίστοιχος παραφθορὰ τῶν στίχων 427 - 8, οἱ δὲ στίχοι 71 - 72 παρουσιάζουν ἀτοπωτάτην μετάθεσιν. Ὡσαύτως οἱ στίχοι 88 - 89 εἶναι πλαστοί, διότι ἐκφέρονται εἰς τρίτον πρόσωπον.

Τὰ ὡς ἄνω ἀτοπήματα μόνον διὰ τῆς ἐκδοχῆς τῆς ἐξ ἀτελοῦς ἀπομνημονεύσεως παραφθορᾶς εἶναι δυνατόν νὰ ἐξηγηθοῦν. Ἐὰν ἀντιθέτως τὰ χάσματα, τοὺς συμφυρμούς καὶ τὰ ἄλλα ἁμαρτήματα τῆς ναξιακῆς παραλλαγῆς ἐκλάβωμεν ὡς ἐπιχειρήματα, διὰ νὰ ἀποδείξωμεν τὴν διάφορον πηγὴν αὐτῆς ἐν σχέσει μὲ τὴν ἐκδοσιν τοῦ Δριμυτηνοῦ, τότε ἀσφαλῶς θὰ ἀχθῶμεν εἰς τὰς ἀτόπους εἰκασίας τοῦ Γ. Δάλλα. Διὰ νὰ ἀποδειχθῇ ἡ διάφορος τῆς ναξιακῆς παραλλαγῆς προέλευσις,

θὰ ἀπηρεῖτο νὰ εὐρεθοῦν εἰς αὐτὴν ὠρισμένα στοιχεῖα, τὰ ὅποια, ἐνῶ θὰ ἀπεκλείετο τελείως νὰ ἐρμηνευθοῦν μὲ τὴν παραφθορὰν τοῦ κειμένου τῆς ἐντύπου ἐκδόσεως ἀπὸ τὸν λαόν, νὰ πείθουν ἀντιθέτως ὅτι οὕτω θὰ τὰ εἶχε γράψει αὐτὸς οὗτος ὁ ποιητής, τὰ ἠγνόησεν ὅμως ἡ ἔκδοσις τοῦ Δριμυτηνοῦ. Καὶ ταῦτα ἀκριβῶς τὰ στοιχεῖα θὰ εἶχον σημασίαν διὰ τὴν κριτικὴν ἀποκατάστασιν τοῦ κειμένου, πᾶσαι δ' αἱ ἄλλαι διαφοραὶ οὐδόλως θὰ ἐχρησίμευον εἰς τὸν κριτικὸν ἐκδότην τοῦ ἔργου. Τοιαῦτα ὅμως στοιχεῖα ἐλλείπουν ἀπὸ τὴν ναξιακὴν παραλλαγήν, τὴν δημοσιευθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Π. Μαρκάκη καὶ τόσον ἐπαινεθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Γ. Δάλλα.

Ὅθεν ἐκ τούτων συνάγεται ὅτι ἡ ναξιακὴ παραλλαγή τῶν 93 στίχων εἶναι ἐλλιπεστάτη προελθοῦσα ἐκ κακῆς ἀπομνημονεύσεως ἐξ ἐντύπου τοῦ ἔργου ἐκδόσεως⁸⁰. Ἄξιον δὲ σημειώσεως εἶναι ὅτι ἡ ὑπ' ἐμοῦ καταγραφεῖσα παραλλαγή τῆς «Βοσκ.» εἶναι ἀρτιωτέρα ὡς ἀπηλλαγμένη παρανοήσεων καὶ αὐτὴ ὅμως ἔχει συμφυρομοὺς καὶ χάσματα, προέρχεται δὲ καὶ αὐτὴ ἐξ ἐντύπου ἐκδόσεως τοῦ ποιήματος. Ὁ παπᾶ - Πέτρος, πού μοῦ τὴν ἀφηγήθη, εἶχε, φαίνεται, ἰσχυροτέραν ἢ ὁ μακαρίτης Ἰσ. Δελλαμάνης μνήμην, γνωρίζων δὲ τοῦτο καὶ ἐξ ἄλλων περιπτώσεων τὸν προετίμησα ὡς ἀφηγητὴν καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς «Εὐμορφῆς Βοσκοπούλας».

Ὅπως εἶδομεν, ὁ «Ἐρωτόκριτος», ἡ «Θυσία τοῦ Ἀβραάμ» καὶ ἡ «Εὐμορφὴ Βοσκοπούλα» ἀνεγινώσκοντο ἐν Ἀπεράθου - Νάξου κατὰ τὸ παρελθὸν καὶ ἀποστηθιζόμενα διεδίδοντο ἀποσπάσματα δ' ἐξ αὐτῶν κυκλοφοροῦντα ἀπὸ στόματος εἰς στόμα ἐτύγγανον ἐπεξεργασίας καὶ προσαρμογῆς εἰς τὸ γλωσσικὸν τοῦ τόπου ἰδίωμα μὴ ἀπέχον καὶ πολὺ ἀπὸ τὴν γλωσσικὴν μορφήν τῶν ἔργων. Τοῦτο ἦτο φυσικὸν νὰ συμβῇ διὰ τὸν λόγον ὅτι τὰ κείμενα ταῦτα ἦσαν πολὺ πλησίον πρὸς τὴν ψυχρὴν φύσιν τοῦ λαοῦ, ὁ ὅποιος τὰ ἀνεγίνωσκε. Σημειωτέον πρὸς τούτους ὅτι οἱ Ἀπεράθιτες κατὰ τὴν περίοδον τῆς τουρκοκρατίας ἐδέχθησαν πρόσφυγας ἐκ Κρήτης καταφυγόντας εἰς Νάξον ἐξ αἰτίας τῶν καταδιώξεων, ἃς ἐκεῖνοι ὑφίσταντο ὑπὸ τῶν Τούρκων, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ ὑπεστηρίξαμεν⁸¹.

ΔΗΜ. Β. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ

⁸⁰) Ὅπως εἶδομεν, αἱ γνώμαι τοῦ ἐκδότου ταύτης ἐνισχύονται διὰ τῶν ἰδικῶν μου, ἐνῶ αἱ ἀπόψεις τοῦ Γ. Δάλλα ἐλέγχονται ἀνακριβεῖς.

⁸¹) Δ. Β. Οἰκονομίδου, Περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ιδιώματος Ἀπεράθου—Νάξου, Ἀθηνᾶ, τόμ. 56ος, Ἀθῆναι 1952, σ. 273.